

„Możemy wybudować wiele kościołów, ale jeśli nie będziemy mieli własnych mediów, kościoły staną się puste” – te słowa św. Maksymiliana uczynił mottem swoich życiowych działań. Nie wahał się również sformułować zarzutu, iż po 1989 roku Kościół zmarnował szansę na stworzenie ciekawych, kompleksowych środków społecznego przekazu. Do ich funkcjonowania potrzeba bardziej ewangelicznego zapału i dobrych pomysłów niż oczekiwania na koneksje, koncesje i wielkie pieniądze. Ważną rolę, jak podkreślił, ma ciągle do spełnienia katolicka prasa, także parafialna. Rośnie nieustannie znaczenie internetu. Dyskusje, towarzyszące wykładom, uwypukliły konieczność obecności Kościoła w przestrzeni medialnej i obowiązek ewangelizacji z wykorzystaniem nowoczesnych środków technicznych. Sympozjum zakończyła Eucharystia, sprawowana we wrocławskiej katedrze pod przewodnictwem biskupa ordynariusza.

**Ks. Bogdan Biela, Uniwersytet Śląski**

### **„Liturgia jednym aktem kultu”**

(Katowice 20 maja 2010)

Matka Kościół bardzo pragnie, aby wszyscy wierni byli wdrażani do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, jakiego domaga się sama natura liturgii. [...] To pełne i czynne uczestnictwo całego ludu trzeba mieć bardzo na uwadze przy odnowieniu i pielęgnowaniu świętej liturgii. [...] Dlatego duszpasterze w całej swej pastoralnej działalności powinni gorliwie dążyć do zapewnienia takiego udziału przez należyte wychowanie wiernych. Osiągnięcia tych rezultatów nie można się jednak spodziewać, jeżeli najpierw sami duszpasterze nie będą przeniknięci duchem i mocą liturgii i nie staną się jej nauczycielami. Koniecznie więc należy zapewnić duchowieństwu odpowiednią formację liturgiczną (KL 14).

Przytoczone powyżej słowa konstytucji o liturgii bardzo precyzyjnie wskazują cele oraz kierunki oddziaływań dydaktycznych i pastoralnych. We wskazany nurt troski o piękno celebrowanej liturgii oraz jej właściwe przeżywanie w zgromadzeniu liturgicznym od kilku już lat wpisują się katowickie sympozja liturgiczne. Organizatorem tegorocznego spotkania, zatytułowanego „Liturgia jednym aktem kultu”, był Zakład Liturgiki i Homiletyki Wydziału Teologicznego UŚ w Katowicach przy współudziale Papieskiej Akademii Teologicznej w Rzymie.

W imieniu organizatorów uroczystego otwarcia sympozjum dokonał dziekan Wydziału Teologicznego w Katowicach ks. prof. UŚ dr hab. Andrzej Żądło, który witając wszystkich zgromadzonych, wskazał główne źródła inspiracji obecnego sympozjum. Zasadniczym zamierzeniem organizatorów była próba spojrzenia na

podstawowe sprawy związane z reformą liturgii w perspektywie zbliżającej się 50. rocznicy rozpoczęcia obrad Soboru Watykańskiego II. W duchu myśli soborowej liturgia powinna być jednym aktem kultu, w którym nie może być mowy o mniej lub bardziej ważnych jej elementach, lecz zawsze powinny być one postrzegane jako całość. Ukazaniu wspomnianej jedności podporządkowany został układ przygotowanej konferencji, która składała się z dwóch zasadniczych paneli: „Typologia i charakterystyka obecnych w liturgii elementów” oraz „Typologia i charakterystyka obecnych w liturgii słów”.

Wprowadzeniem do całości konferencji był wykład wygłoszony przez ks. prof. dr. Manlio Sodiego (UPS Rzym) zatytułowany „Między symbolem i rytym. Język ciała w celebracji liturgicznej”. Nawiązując do posoborowej reformy liturgicznej, mówca zaznaczył, że co do treści liturgii, nie było właściwie nigdy żadnych problemów. Jeżeli jednak chodzi o formę sprawowania liturgii, potrzeba odnowy okazała się szczególnie konieczna. Ta właśnie konieczność dała początek procesowi re-formy liturgicznej. Pierwszym etapem reformy było opracowanie nowych ksiąg liturgicznych. Równoległe z pracą nad księgami szedł wysiłek zmierzający do zaszczepienia dzieła odnowy w ludziach bezpośrednio związanych z liturgią, jak również w całych zgromadzeniach wiernych. Obszarem, w którym zaczęła się wyraźnie zaznaczać pilna potrzeba zmian, była odnowa obrzędu. Słownictwo, jakie występuje w *Sacrosanctum Concilium*, pozwala dostrzec fakt, że zaczęto przywiązywać szczególną wagę do widzialnych znaków „jakimi posługuje się święta liturgia na oznaczenie niewidzialnych rzeczywistości Bożych” (nr 33). Prelegent zaznaczył, że na przestrzeni dziejów chrześcijaństwa można dostrzec pewną pogardę dla ciała oraz swoistą dewaluację obrzędu: jeżeli tego nie doświadczano w konkretnej praktyce życia poszczególnych wspólnot i narodów, to już na pewno kultywowano w refleksji teologicznej. W nawiązaniu do powyższego stwierdzenia w dalszej części referatu przedstawione zostały zagadnienia dotyczące ciała oraz jego symbolicznej wymowy; wskazano na kwestie podejścia do ciała i ducha jako dwóch elementów pozwalających pojąć harmonię osoby. Zwrócono wreszcie uwagę na dowartościowanie ciała w kulcie chrześcijańskim, wynikające z jego zdolności do ekspresji, czyli do prezentowania właściwego mu słownictwa werbalnego oraz pozawerbalnego. W zakończeniu podkreślono wyzwanie, jakie staje przed nami i mobilizuje do wychowania mającego na celu odpowiednie przygotowanie wiernych do takiego udziału w liturgii, aby przekraczając niejako próg obrzędowości, mogli dotrzeć do istoty sprawowanego misterium.

W pierwszym panelu, któremu przewodniczył ks. dr hab. Bogdan Biela (UŚ), wystąpił ks. prof. UŚ dr hab. Andrzej Żądło, podejmując temat „Ciało i jego »(wy)mowa« w liturgii”. Szczególnym potwierdzeniem znaczenia ludzkiego ciała jest troska, jaką Chrystus otaczał całego człowieka rozumianego jako istota cielesno-duchowa. Dlatego na podobieństwo Chrystusa uczestnicy liturgii powinni czuć się niejako zobowiązani, aby kult składany Bogu nosił znamiona całościowości, to znaczy, by angażował całą ich istotę (por. KL 7). Po Soborze Watykańskim II

mocno podkreślono, że człowiek powinien angażować się w kult zarówno duchowo, jak i cieleśnie. Dla uczestników liturgii ważne są zatem przeżycia zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Duchowe doświadczenia doznawane w liturgii są bowiem uzewnętrzniane, co jednoznacznie wskazuje na znaczenie ciała w liturgii. Ta harmonia ducha i ciała stwarza szansę na świadome, pełne i czynne w niej uczestnictwo. Zachowania ciała w odniesieniu do liturgii to głównie postawy i gesty liturgiczne, które stały się właśnie przedmiotem uwagi prelegenta. Podsumowując swoje wystąpienie, ks. Żądło wskazał na konieczność przejścia w naszym wysiłku duszpasterskim od „informowania o liturgii” do działalności mistagogicznej, czyli efektywnego wprowadzenia uczestników liturgii w dokonujące się misterium.

Drugi temat panelu: „Wymowa muzyki i śpiewu w liturgii” zaprezentowany został przez ks. prof. UŚ dra hab. Antoniego Reginka. Uwaga prelegenta skupiona została najpierw na znaczeniu śpiewanej liturgii, następnie na świętości muzyki liturgicznej i wreszcie na wybranych kwestiach praktycznych dotyczących muzyki liturgicznej. Wspólnie wykonywany śpiew liturgiczny oraz muzyka sakralna stają się znakiem jedności zgromadzenia liturgicznego. W doświadczeniu misterium wiary pozostaje zawsze jednak pewna przestrzeń niewypowiedziana. Ona właśnie może zostać wyrażona muzyką i śpiewem. W kwestii dotyczącej świętości muzyki sakralnej podkreślono, że wyraża się ona nieustanną troską o to, aby muzyka liturgiczna odpowiadała kanonom estetycznym, czyli w praktyce troską o jej obronę przed bylejąkością. W liturgii istnieje zapotrzebowanie na piękno, które człowiek ofiaruje Bogu w sprawowanym akcie kultu. Dotyczy to z całą pewnością także muzyki liturgicznej. Odnosząc się do współczesnej praktyki duszpasterskiej, wskazano na konieczność dążenia do uzyskania jedności liturgiczno-muzycznej w sprawowanej liturgii. Chodzi tu o umiejętne łączenie obchodzonych wydarzeń liturgicznych z odpowiednio dobranymi pieśniami i utworami muzycznymi. Prelegent wyraził życzenie, aby jakość śpiewu i muzyki liturgicznej zawsze podkreślała doniosłość sprawowanych obrzędów.

Jako kolejnego wystąpienia uczestnicy sympozjum wysłuchali wykładu s. dr hab. Adelajdy Sielepin (UPJP II) zatytułowanego „Milczenie w liturgii specyficzną »przestrzenią« adoracji-kontemplacji i wsłuchiwania się w sprawowane misterium”. Temat milczenia rzadko pojawia się wśród dyskusji teologicznych. Jest ono jednak bardzo ściśle związane z kultem – nie tylko chrześcijańskim. Milczenie spełnia funkcję pośredniczącą w wewnętrznym przyswojeniu tego, co przeżywano w sprawowanym misterium. Już teksty patrystyczne potwierdzają dobitnie znaczenie ciszy w liturgii. Obecność słowa i milczenia w liturgii kształtuje się niejako według parytetu dziejowego, który układa się w trzyetapowy cykl: cisza – Logos – cisza. Św. Ignacy z Antiochii w Liście do Magnezjan wyjaśniał to w ten sposób, że Słowo (Logos) wyszło z odwiecznej ciszy i po swojej ziemskiej pielgrzymce powróciło do odwiecznej ciszy Ojca. Przedstawiając kwestię ciszy w liturgii w kontekście źródłowym, prelegentka odwołała się najpierw do tekstów biblijnych. Następnie cisza ukazana została jako element języka sprawowanego

misterium. W ostatniej części wystąpienia podjęta została próba bliższego określenia miejsca oraz roli ciszy w liturgii.

Ostatni wykład pierwszego panelu zatytułowany „Wnętrze świątyni – wymowa jej przestrzeni i wystroju dla liturgii” wygłosił ks. mgr Paweł Tkaczyk (Muzeum Diecezjalne – Kielce). Z uwagi na szerokość tematu mówca w swoim wystąpieniu ograniczył się do zaprezentowania kwestii dotyczących świątyni katolickiej w kontekście sprawowanej w niej liturgii. Główny akcent wystąpienia położony został na prezentację zjawisk, które pojawiły się w architekturze sakralnej po Soborze Watykańskim II.

Drugi panel poświęcony tematowi: „Typologia i charakterystyka obecnych w liturgii słów” poprowadzony został przez ks. prof. UŚ dra hab. Andrzeja Żądło. Jego zasadniczym celem – jak wynika z ujęcia tytułu panelu – było zwrócenie uwagi na element słowa obecnego w liturgii.

Jako pierwszy wystąpił ks. dr hab. Jan Twardy (UŚ), który zaprezentował temat: „Funkcja tekstu biblijnego w liturgii”. Punktem wyjścia dla prowadzonej refleksji było ukazanie drogi przejścia w liturgii od tzw. małej Mszy do obficie zastawionego stołu słowa Bożego. Liturgia słowa przez długi czas sprawowana była jako wydarzenie jakby drugiej kategorii w stosunku do liturgii eucharystycznej. Dopiero Sobór Watykański II dowartościował liturgię słowa, podkreślając jej równorzędność z liturgią eucharystyczną, a tym samym jedność aktu całego sprawowanego kultu. Następnie prelegent skoncentrował się na obecności Chrystusa w czytaniach liturgicznych. Jest to obecność rzeczywista, inna jednak od obecności substancjalnej. Szczególnym jej wyrazem podczas celebracyjnego odczytywania słowa jest księga Ewangeliarza. Słowo celebrowane w liturgii, ze względu na obecność w nim Boga, ma w sobie moc Bożą; jest słowem mającym moc stwórczą; nieustannie także objawia miłość Boga do człowieka. Z racji swej wewnętrznej siły może również gładzić grzechy. Prelegent wskazał dobitnie, iż słuchanie słowa Bożego celebrowanego w liturgii jest warunkiem życia chrześcijańskiego – jego prawdziwym źródłem. To zaś wyraźnie wskazuje kierunek oddziaływań duszpasterskich, jakie utożsamiają się z wychowaniem wiernych do świadomego i owocnego słuchania słowa Bożego.

Kolejne zagadnienie: „Funkcja homilii i jej rola w liturgii” omówione zostało przez ks. dra hab. Leszka Szewczyka (UŚ). W swoim przedłożeniu mówca, odwołując się do myśli Soboru Watykańskiego II i posoborowych dokumentów Kościoła, wskazał na istotę homilii, która łączy w sobie trzy elementy. Pierwszym z nich jest sprawowane misterium, drugim tekst biblijny ze swoim orędziem zbawczym i aktualizacją, a trzecim sytuacja słuchaczy. Następnie wskazane zostały cele ogólne oraz szczegółowe przepowiadania słowa Bożego. Odnosząc się do pojęć występujących w temacie wystąpienia, ks. Szewczyk zaproponował szczegółowe rozróżnienie „funkcji” i „roli” homilii. W wypowiedziach homiletów i liturgistów pojęcia te traktowane są bowiem często jako synonimy. Zgodnie z sugestią prelegenta, pojęcia „funkcji” powinno się używać na określenie zadań, jakie homilia

pełni niezależnie od jej przynależności do celebracji liturgicznej. „Rola” homilii powinna natomiast odnosić się do konkretnych okoliczności, w jakich ma ona miejsce, czyli do jej znaczenia dla celebrowanej liturgii. Zgodnie z zaproponowanym doprecyzowaniem ukazane zostały poszczególne funkcje homilii oraz jej rola w sprawowanej liturgii.

W dalszej części panelu uczestnicy spotkania mogli wysłuchać wykładu ks. prof. dra Matiasa Augé (Instytut S. Anzelmo – Rzym) opatrzonego tytułem „Tekst euchologijny w liturgii”. Celem wystąpienia było zwrócenie uwagi na podstawowe kryteria hermeneutyczne, jakimi należy posługiwać się przy interpretacji języka tekstów euchologicznych, czynionej z uwzględnieniem kontekstu całej celebracji. Przedmiotem uwagi prelegenta była euchologia stosowana podczas celebracji eucharystycznej, szczególnie zaś tzw. euchologia mniejsza, czyli modlitwy prezydenckalne (kolekta, modlitwa nad darami, modlitwa po Komunii). Przeprowadzona refleksja pokazała, że modlitwy te mogą być rozumiane i interpretowane jako trzy kolumny podtrzymujące całą strukturę celebracji eucharystycznej. Waga tych modlitw spoczywa nie tyle na zawartej w nich treści, co raczej na funkcji, jaką spełniają w celebracji eucharystycznej. Funkcja ta polega na łączeniu różnych części tej celebracji i/lub na przeprowadzaniu z jednej części do drugiej. Każda z omówionych modlitw posiada jasno i precyzyjnie określony cel, który zdaniem prof. Matiasa Augé, można wyrazić za pomocą następującego stwierdzenia: wypowiedziane przez kapłana modlitwy prezydenckalne pomagają wszystkim uczestnikom celebracji właściwie wejść w głębię sprawowanego misterium, urzeczywistnianego w poszczególnych częściach celebracji liturgicznej.

Ostatni wykład drugiego panelu konferencji zatytułowany. „Funkcja zachęt i pouczeń przekazywanych podczas liturgii” wygłoszony został przez ks. prof. UO dra hab. Erwina Mateję. Punktem wyjścia prowadzonych rozważań było przypomnienie, że czynności liturgiczne nie są nigdy czynnościami prywatnymi, lecz kultem Kościoła, a ten rozumiany jest nie jako anonimowy zbiór ludzi, lecz jako wspólnota ochrzczonych. Ludzie ci, gromadząc się w określonym miejscu i czasie na sprawowanie liturgii, nie czynią tego symbolicznie, lecz fizycznie. Oznacza to, że zawiązana wspólnota ma nie tylko swój początek, swoją akcję liturgiczną, ale także musi zostać we właściwy sposób rozwiązana. Aby te elementy mogły zostać sprawnie, a jednocześnie zbawczo zrealizowane, niezbędne jest przyjęcie określonych środków. Takimi zasadami występującymi w liturgii są właśnie pouczenia i zachęty. Źródła owych pouczeń możemy doszukiwać się w starożytności chrześcijańskiej w specjalnej funkcji ostiariusza. Czymś naturalnym było stosowanie przez niego poleceń, zachęt i pouczeń skierowanych do uczestników liturgii. Swoją funkcję pełnił on także w czasie sprawowania liturgii, a zwłaszcza w czasie rozdawania Komunii św. Z biegiem czasu część owych zadań przejęta została przez diakona, a nawet przewodniczącego liturgii. W swoim wystąpieniu ks. Mateja skoncentrował się na bliższym omówieniu obecnego kształtu posoborowej liturgii i obecności w nich poleceń, zachęt i pouczeń.

„W szczegółach tkwi istota sprawowanego w liturgii misterium – teologiczne uzasadnienie stosowanych w liturgii czynności, postaw, gestów i słów” – w ten sposób zatytułowany został wykład przygotowany przez ks. prof. dra hab. Helmuta J. Sobeczkę (UO), który zgodnie z zamiarem organizatorów konferencji, miał dokonać teologicznego podsumowania wcześniejszych głosów uczestników spotkania. Zadaniem prelegenta było więc odnalezienie wspólnego mianownika dla poprzednich wypowiedzi. Prelegent odwołał się zatem najpierw do podstawowych zasad konstytucji o liturgii, zgodnie z którymi głównym znakiem dla wszystkich czynności liturgicznych jest „osoba”. Chodzi tu o osobę Chrystusa, osobę celebransa, jak również inne osoby uczestniczące w liturgii. Jako relacja właściwa pomiędzy wskazanymi tu osobami pojawia się dialog. Świadomość wielorakiej obecności „osoby” Chrystusa w sprawowanej liturgii jawi się zatem jako kwestia fundamentalna. Drugim elementem teologicznego uzasadnienia omawianych zagadnień jest, zdaniem ks. prof. Sobeczki, Duch Święty w swoim osobowym wymiarze. On nie tylko uobecnia Chrystusa w jego misterium, lecz przede wszystkim uświęca wszystkich swoją obecnością. To zaś stanowi dla nas kolejną motywację w trosce o prawdziwe piękno liturgii przeżywanej we wszystkich wskazanych wcześniej wymiarach. Wspomniany również fakt, iż liturgia nie jest nigdy własnością prywatną, obliuguje zarówno celebransa, jak i uczestników liturgii do wierności przepisom liturgicznym. Nadużycia popełniane w trakcie liturgii wynikają często z ignorancji korzeni biblijnych poszczególnych jej elementów. Świadomość wskazanej personalizacji liturgii powinna jednoznacznie prowadzić uczestników do świadomego, czynnego i pełnego w niej uczestnictwa.

Ostatni z przygotowanych referatów pt. „Zasada i znaczenie pedagogii liturgicznej w urzeczywistnianiu eklesjalnej wspólnoty” wygłoszony został przez dr Mariolę Kozubek (Katowice). Liturgia stanowi ważny czynnik wychowania chrześcijańskiego i humanistycznego. Prowadzi ona bowiem nie tylko do łączności z Chrystusem obecnym w słowie i sakramentach, lecz jednocześnie uwrażliwia na postawy ogólnoludzkie, takie jak przebaczenie, dzielenie się, słuchanie, rezygnacja z siebie i ofiarność. Rodzi się pytanie, na czym zasadniczo powinno polegać wychowanie do liturgii, aby stała się ona jednym aktem kultu oraz jakie znaczenie pedagogiczne ma sama liturgia. Głównym zamiarem tego wystąpienia było poszukiwanie zasady i znaczenia pedagogii liturgicznej w urzeczywistnianiu eklesjalnej wspólnoty realizującej się w jednym akcie kultu. Uwaga prelegentki skoncentrowała się na trzech aspektach: wychowaniu katechetycznym, wychowaniu do wspólnotowości i wychowaniu do życia słowem. Pokazano także, w jakim sensie pedagogia liturgiczna, czyli wychowanie przez liturgię, jest wychowaniem integralnym, tzn. prowadzącym do urzeczywistniania się pełni człowieczeństwa, wyrażającej się w jedności ludzi z Bogiem oraz między sobą. W zakończeniu zgłoszono postulat stworzenia w parafiach zespołów liturgicznych, których zadaniem byłoby inicjowanie katechezy liturgicznej.

W dalszej części konferencji przewidziano jeszcze dyskusję, w trakcie której uczestnicy spotkania mieli okazję do zadania pytań prelegentom czy też podzielenia się własnymi refleksjami nasuwającymi się w związku z wysłuchanymi referatami. Podsumowania konferencji dokonał ks. Andrzej Żądło, który podziękował wszystkim prelegentom oraz innym uczestnikom spotkania za przybycie i czynny udział. Ksiądz dziekan zaprosił do dalszej współpracy, prosząc jednocześnie o zgłaszanie propozycji odnośnie do tematyki kolejnych konferencji.

**Ks. Roman Buchta, Uniwersytet Śląski**

**Współczesna katecheza i edukacja religijna w wybranych krajach Europy.  
IV Międzynarodowa Konferencja Katechetyczna  
(Tarnów 25 maja 2010)**

Okres dwudziestu lat, który mija od powrotu nauczania religii katolickiej do publicznej szkoły polskiej, obliguje niejako do podjęcia nad nim całościowej refleksji. Dodatkowym uzasadnieniem zauważenia wspomnianej konieczności są także zmiany, jakie w minionym okresie dokonały się w odniesieniu do samej lekcji religii oraz w całym obszarze edukacji. Burzliwe debaty – dotyczące nie tylko spraw merytorycznych, lecz w znacznej mierze motywowane światopoglądowo – jakich byliśmy świadkami i uczestnikami po okresie transformacji, zaowocowały wydaniem w 2001 roku dokumentów programowych dla katechezy. W ich wyniku lekcja religii w Polsce przyjęła obowiązujące obecnie w edukacji standardy kształcenia i wychowania. Wspomniany proces przemian edukacyjnych trudno uznać za ukończony, o czym świadczy chociażby ponowna reorganizacja systemu szkolnictwa powszechnego, zakładająca obniżenie wieku obowiązku szkolnego do lat sześciu. W sposób oczywisty generuje to konieczność opracowania nowej *Podstawy programowej kształcenia ogólnego*, a tym samym dostosowanej do niej podstawy programowej katechezy<sup>1</sup>. Jak zauważają specjaliści, „ten wciąż trwający stan zmienności jest także wynikiem wpływu różnych instytucji w Unii Europejskiej, które decydują o charakterze czy kierunku polityki edukacyjnej w Europie”<sup>2</sup>. Trudno zatem ignorować fakt, że nauczanie religii w polskiej szkole odbywa się w szerokim kontekście europejskich koncepcji lekcji religii, co należy uwzględnić,

<sup>1</sup> Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 14.

<sup>2</sup> K. Misiaszek, *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole polskiej*, Warszawa 2010, s. 7.